

п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, виконання судових рішень має розглядатися як завершальний етап захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів осіб. Поряд із цим, європейський дискурс свідчить, що невиконання судових рішень може бути розцінене не лише як порушення процесуальних, однак і як порушення матеріальних прав осіб, зокрема, права на мирне володіння майном та права на повагу до приватного та сімейного життя, що також гарантуються ЄКПЛ.

Список використаних джерел:

1. Hornsby v. Greece, 19 March 1997, par.40, ECHR 1997-II.
2. Krutko v. Ukraine (no. 2), no. 33930/05, 27 November 2008, par. 19.
3. Stadnyuk v. Ukraine, no. 30922/05, par. 25, 14 December 1999.
4. Yuriy Nicolayevich Ivanov v. Ukraine, no. 40450/04, 15 October 2009.
5. Burmych v. Ukraine [GC], no. 46852/13 and others, 12 October 2017.
6. Burdov v. Russia, no. 59498/00, par. 35, ECHR 2002-III.
7. Shmalko v. Ukraine, no. 60750/00, 20 July 2004.
8. Sylvester v. Austria, no. 36812/97, 24 April 2003.

Щербак Світлана Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правосуддя Сумського Національного аграрного університету

ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКОНАВЦІВ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКИ ВИКОНАВЧОГО ПРОЦЕСУ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Від подій, коли почав формуватися виконавчий процес України, пройшло двадцять років. За цей час законодавче регулювання виконавчого провадження зазнало таку чисельну кількість змін, якої не знає жодна галузь правової науки, що надає можливість сформувати уявлення про історію виконавчого процесу України: профільне законодавство було піддане значному реформуванню — двічі приймався Закон України «Про виконавче провадження» (при цьому до першого Закону України «Про виконавче провадження» № 54606-XIV від 21.04.1999 року зміни вносилися 71 раз та вже до другого Закону України «Про виконавче провадження» № 54606-XIV від 02.06.2016 року зміни вносилися 18 разів). На зміну прийнятому за часів незалежності України Закону України «Про державну виконавчу службу» з 2016 року прийшов Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів».

В сучасних умовах ми вже можемо впевнено говорити про цілісно сформовану науку виконавчого процесу України як молоду галузь, яка вже знаходиться навіть не на початковому етапі, а стрімко набирає оберти у своєму розвитку, удосконалюється, збагачується зарубіжним досвідом виконання рішень, та навіть намагається адаптуватися до європейських стандартів виконання.

На жаль, слід констатувати, що законодавство, яке регулює процес виконання судових рішень і рішень інших органів, так і не зазнало очікуваних суспільством та науковою спільнотою актуальних системних змін концептуального характеру, що не зняло проблему предметності галузі, зумовлену тим, що відносини з приводу здійснення виконавчого провадження продовжують залишатися об'єктом, за право регулювання якого ведуть боротьбу різні галузі правої науки.

Тому перед науковцями стоять досить складні завдання, пов'язані з необхідністю усвідомлення та вироблення сучасних основ та засад виконавчого процесу, нового світогляду, ідеології та методології виконавчого процесу, розроблення понятійного апарату, та головне, спрямування законодавця до приведення чинного виконавчого процесуального законодавства у відповідність з викликами сьогодення.

Функціональне призначення ідеології виконавчого процесу вбачається у забезпеченні впливу на формування і розвиток правової, політичної і моральної свідомості суб'єктів виконавчих процесуальних правовідносин, їх світогляду та загальної культури, піднесенні престижу органів та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів та поваги до самої професії державного чи приватного виконавця [1].

Правосвідомість як форма суспільної свідомості відображає ставлення суб'єктів виконавчого процесу до чинного виконавчого процесуального законодавства, характеризує не лише стан виконавчих процесуальних правовідносин, але й тенденції їх змін.

Йдеться не лише про досягнення рівня правосвідомості боржника, якою вона є у європейських країнах, в даному контексті слід враховувати й національні традиції, психологію громадян та позитивне (замість негативного) ставлення суспільства до боржника, коли в складних економічних умовах суспільство співчуває боржникові, а більшість громадян бачать себе скоріше в ролі боржника, ніж стягувача.

Особливу увагу слід звернути й на компетентність державних та приватних виконавців, статус яких у суспільстві має поступово підвищуватися, а ставлення до професії державного чи приватного виконавця змінюватися, чому має сприяти високий рівень їх кваліфікації, конкурентоздатність та, головне, орієнтація на застосування лише законних способів виконання рішень.

Завданням науки виконавчого процесу є надання відповіді на питання: що саме являє собою виконавчий процес та, відповідно, визначення його предмету в контексті принципово нових підходів до регулювання виконавчих процесуальних правовідносин — з позиції впровадження у виконавчий процес принципу верховенства права, міжнародно-правових стандартів дотримання прав та інтересів стягувача та боржника, застосування новітніх комп'ютерних технологій в ході процесуальної діяльності державного та приватного виконавця, створення належних умов виконавцям для здійснення виконавчого процесу.

Застосування сучасних підходів вже не дозволяє спиратися на соціалістичну доктрину періоду кодифікації цивільного процесуального законодавства 60-х років минулого століття, де виконання судових рішень розглядалося як заключна стадія цивільного процесу, а правовідносини, які виникали в ході вчинення виконавчого провадження — як цивільні процесуальні правовідносини.

Модернізаційний стан українського суспільства вимагає динамічного регулювання суспільних відносин, за допомогою науково обґрунтованих правових норм, що відповідають об'єктивним потребам громадянського суспільства.

На дотримання принципу верховенства права при виконанні судових рішень і рішень інших органів спрямовані положення чинного законодавства щодо доступу до виконання, досягнення європейських стандартів виконання, розумності строків у виконавчому процесі, заборони свавілля, зокрема при зверненні стягнення на майно боржника, захисту права власності, майнового імунітету боржника, ефективності та швидкості збору інформації щодо боржника. Доречно нагадати про відсутність виконавців серед кола суб'єктів застосування під час здійснення виконавчого провадження Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та практики Європейського суду з прав людини як джерел права, що прямо виткає з положень ч.1 ст.17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» від 23.02.2006 року № 543477-IV.. І Державна виконавча служба, і приватний виконавець здійснюють правозастосування в ході свої діяльності, однак, на відміну від суду, позбавлені права здійснювати правотлумачення, що означає, що ні державний, ні приватний виконавець не можуть при винесенні процесуальних документів з'ясовувати зміст нормативно-правових актів чи здійснювати їх роз'яснення навіть при виникненні складних правових ситуацій.

Втілення принципу верховенства права у виконавчому процесі не вичерпується закріпленням в нормативних актах виконавчих процедур та чітких правил здійснення виконавчого процесу, але й полягає у якості виконавчого процесуального законодавства в цілому та відображення у ньому сучасних тенденцій розвитку суспільного життя, оскільки чинне законодавство не має бути відірваним від життя.

Йдеться про збереження серед положень статті 1 Закону України «Про виконавче провадження» методологічно невірною положення попереднього Закону щодо визначення виконавчого провадження «як завершальної стадії судового провадження», з якого у стороннього спостерігача — особи, що знайомиться з його нормами, складається помилкове враження щодо розуміння законодавцем виконавчого провадження як складової судочинства.

Водночас з викладення наступних норм цього законодавчого акту вбачається протилежне — здійснюється процесуальна діяльність державного чи приватного виконавця поза меж правосуддя, регулюється зовсім іншим, профільним законодавством, а не ЦПК, а її процесуальний зміст не співпадає з судочинством.

Ще більше питань виникає з приводу суб'єктів здійснення такої діяльності — структурно органи державної виконавчої служби входять до системи органів виконавчої влади, а державні виконавці є державними службовцями, приватні ж виконавці є особами, що здійснюють незадежну професійну діяльність.

З аналізу законодавчих норм випливає однозначний висновок- діяльність державного чи приватного виконавця все ж таки підпорядкована правилам процесу, враховуючи його нерозривне коріння з цивільним процесом, в рамках якого воно перебувало тривалий період часу, адже судовий виконавець за радянських та пострадянських часів був працівником суду, працював під контролем судді та в своїй діяльності керувався нормами ЦПК, однак характер процесуальної діяльності виконавця та правовідносин, що виникають в ході такої діяльності, дають підстави виокремлювати виконавчий процес як самостійне правове явище.

Показовою у розглядуваному контексті є позиція Конституційного Суду України з даного питання. Так, ухвалюючи своє рішення про визнання неконституційним положення частини другої статті 26 Закону України «Про виконавче провадження» (щодо забезпечення державою виконання судового рішення). від 15.05.2019 року, Конституційний Суд України цілком справедливо підтримав раніше висловлену

ним позицію щодо визначення виконання судового рішення складовою конституційного права на судовий захист та прямо зазначив про те, що вона була сформульована з урахуванням положень пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та практики застосування Європейського суду з прав людини положень вказаної статті Конвенції в аспекті розуміння позитивного обов'язку держави щодо забезпечення виконання судового рішення.

Аналіз положень згаданого рішення Конституційного Суду України від. 15.05.2019 року показує, що термінологічно Конституційний Суд України уникає застосування терміну «виконавче провадження», використовуючи термін «виконання судового рішення», тим самим остаточно підкреслюючи, що процесуальна діяльність державного чи приватного виконавця не вичерпується виконанням судових рішень, а охоплює ширше за обсягом коло виконавчих процесуальних правовідносин – блок виконання виконавчих документів інших органів, не віддаючи пріоритету виконання саме судових рішень. Таким чином досягається й єдність процесуальної діяльності виконавців — незалежно від ухвалення (складання) виконавчих документів тим чи іншим державним органом (особою) законом встановлено одноманітний порядок їх реалізації виконавцем.

З наведеного вбачається, що такий стан законодавства не задовольняє вимогам суспільства, тому редакція статті 1 Закону України «Про виконавче провадження» має бути приведена у відповідність з сучасними реаліями стану процесу виконання судових рішень і рішень інших органів — або змінена з включенням слів «як заключна стадія судового провадження» або вирішена іншим шляхом.

На нашу думку, більш правильним уявляється залишити питання формулювання визначення поняття «виконавчого провадження» на розсуд науковців та на доктринальному рівні сформулювати його у підручниках, навчальних посібниках, науково-практичних коментарях тощо.

За взірць в даному аспекті має бути взято удосконалену та уніфіковану законодавчу техніку процесуальних кодексів у новій редакції від 15.12.2017 року (Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 року № 542147-19), які, формулюючи загальні положення, визначають призначення, завдання, основні засади, законодавство, яке регулює процес, без надання термінологічного поняття тому чи іншому процесу (ЦПК та ГПК) або якщо й визначають, то дуже компактно та влучно без зайвого навантаження (наприклад, КАС визначає адміністративне судочинство як діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому цим Кодексом, а судовий процес як правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства).

Крім того, привертає увагу й конструкція самого терміну «виконавче провадження», який, будучи отриманим у спадщину з радянського законодавства, є застарілим та не відповідає доктрині процесуального права, яка визначає термін «провадження» більш вузько за своїм обсягом, ніж це фактично впливає з положень виконавчого процесуального законодавства.

Поряд з процесуальним блоком правовідносин, привертає увагу ще один, непроцесуальний проблемний блок щодо виконання судових рішень і рішень інших органів та питання подолання значного розриву між процесом виконання рішень та органами і особами його здійснення, що є найбільш актуалізованим на даному етапі розвитку виконавчого процесу. Ще у 70-роках минулого століття радянський процесуаліст М.К. Юков, відомий як родоначальник виконавчого права, зазначав на виникнення у виконавчому провадженні якісно неоднорідних суспільних відносин: організаційно-управлінських, процесуальних, майнових, фінансових, адміністративних, наглядових, що об'єднуються єдиним об'єктом — виконанням постанов судів та інших органів [2], і це за відсутності (як це існує наразі) окремої структури органів зі складною вертикаллю та підпорядкованістю, що віднесена законодавцем до виконавчої гілки влади та ще й поряд з нею приватних осіб.

Виходячи зі специфіки організації та діяльності органів та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень та рішень інших органів, слід виділяти широке коло правовідносин, так чи інакше пов'язаних з виконавчим процесом. Перш за все йдеться про правовідносини, які стосуються структурної та організаційної побудови органів державної виконавчої служби, статусу приватних виконавців, функціональних повноважень Міністерства юстиції України в сфері реалізації державної політики з примусового виконання рішень, управлінням, контролем тощо. Зазначені правовідносини не є процесуальними і здавалось би, що в даному контексті можливо керуватися аналогією з процесуальною наукою, що не вивчає судоустрою, структури судів чи статусу судді, а займається вивченням судочинства.

Однак тривале реформування системи органів виконання, зміна існуючої в державі моделі виконання судових рішень і рішень інших органів з державної моделі на змішану чи комбіновану модель виконання рішень і впровадження приватної (недержавної) форми виконання одночасно свідчать про нові потреби суспільства та, відповідно, дозволяє дійти висновку про нерозривний зв'язок цих блоків правовідносин, які при виконанні рішень настільки тісно переплітаються та взаємодіють, що стають невід'ємними частинами одного цілого.

За таких обставин є доцільним об'єднання двох галузевих законів у один, як це запропоновано законопроектом Асоціації приватних виконавців України.

Ще однією підставою їх об'єднання є доволі невдале законодавче конструювання Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень та рішень інших органів», що побудований таким чином, що переважна більшість його положень стосуються статусу приватного виконавця, порядку його отримання, вимог, що пред'являються до осіб, які мають намір стати приватним виконавцем, органів самоврядування приватних виконавців, притягненню до відповідальності тощо. При цьому складається враження, що про державного виконавця, як і про саму Державну виконавчу службу просто «забули», обмеживши обсяг їх правового регулювання до мінімуму. Це призводить до виникнення безпідставної ієрархічності та зумовлює необхідність підзаконного нормативного регулювання доволі значних питань, що мають бути врегульовані не нижче законодавчого рівня.

Як показує практика функціонування інституту приватних виконавців, довіра сторін виконавчого процесу та, в цілому, громадянського суспільства до приватного виконавця виявилася значно більшою, ніж до органів державної виконавчої служби, що проявляється у значно вищих показниках їх діяльності, дотриманні процесуальних строків, дисципліні та мотивованості на результат та, головне, у перебуванні у тісному контакті зі сторонами виконавчого процесу, що свідчить про значно кращий доступ стягувача до виконання як забезпечення його фундаментальних прав — зокрема, конституційного права на судовий захист.

З огляду на це, настала нагальна потреба прирівняти процесуальні повноваження приватного виконавця з процесуальними повноваженнями державного виконавця, що можливо як шляхом надання приватним виконавцям права здійснення всіх виконавчих проваджень, передбачених виконавчим процесуальним законодавством, так і розширення кола його процесуальних дій за рахунок тих, які вправі здійснювати лише державний виконавець (наприклад правомочностей за виконавчим листами про стягнення аліментів — права заборони тимчасового виїзду боржника за кордон, позбавлення спеціальних прав, застосування інших заходів тощо) та інших.

Це сприятиме розширенню кола процесуальних повноважень приватних виконавців, що надасть їм можливість застосування додаткових важедів та процесуальних інструментаріїв, удосконалення професійних навичок та додаткових фінансових можливостей та одночасно підвищить ефективність виконавчого процесу, з одного боку, та дозволить стягувачеві в повній мірі реалізувати своє право на подвійну альтернативність права на виконання — шляхом вибору як між органами державної виконавчої служби і приватним виконавцем, так і наступного вибору між приватними виконавцями тощо.

На перспективу процесуальні можливості приватного виконавця можуть бути розширені й за рахунок надання права поширення своїх повноважень на всю територію України не лише після відкриття виконавчого провадження, але й шляхом надання права стягувачеві вільного вибору приватного виконавця з числа діючих на всій території України без прив'язки до місця виконання, визначеного законом.

Отже, предмет науки виконавчого процесу ще потребує встановлення, уточнення та удосконалення з урахуванням тих потреб та вимог, що ставляться перед органами державної виконавчої служби та приватними виконавцями суб'єктами виконавчих процесуальних правовідносин та суспільством.

Список використаних джерел:

1. Щербак С.В. Виконавчі процесуальні правовідносини: ідеологічний аспект // Eurasian Academic Rese. — 2018. — № 547 (25). — С. 47–52.
2. Юков М.К. Самостоятельность норм, регулирующих исполнительное производство // Проблемы совершенствования Гражданского процессуального кодекса РСФСР: Науч. труды Свердловск. юрид. института. — Свердловск. — 1975. — Вып. 40. — С. 91–97.

Кройтор Володимир Андрійович,
кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права та процесу факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРИНЦИПИ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ТЕОРІЯ ТА ЗАКОНОДАВЧІ НОВЕЛИ

Засадами (принципами) виконавчого провадження є правові вимоги до учасників виконавчого провадження, що визначають особливості, закономірності та направленість регулювання відносин, щодо правового регулювання примусового виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб). Характеристика принципів виконавчого провадження як основних засад має суттєве значення,